

УДК(UDC) (477.52):[329.051+303.8]«1925/1930»

КУДІНОВ Д. В.

НАРИС ДІЯЛЬНОСТІ КОНОТОПСЬКОГО ІСТПАРТУ

Вагоме значення в дослідженні вітчизняної історичної науки має вивчення діяльності її регіональних інститутів. Такими у 1920-ті роки були місцеві відділи Комісії з історії української революції та комуністичної партії при ВУЦВК (Істпарт), що зосереджувалися на питаннях розвитку революційного руху в Україні, перебігу подій Першої російської та Жовтневої революцій (процеси останньої в сучасній українській історіографії розглядаються в контексті розгортання Української національно-демократичної революції в якості більшовицької інтервенції), діяльності лівих політичних організацій, профспілок, самої комуністичної партії та її молодіжного крила. Дане дослідження конкретизує зміст діяльності конотопського Істпарту: схарактеризовані етапи істпартроботи при Конотопському окружному комітеті партії від моменту зародження Конотопської окружної комісії Істпарту в серпні 1925 р. до ліквідації Конотопського округу; підкреслений внесок конотопського Істпарту у формування фактичної бази даних з минулого соціально-політичних конфліктів початку ХХ ст.; проаналізовані особливості організації істпартроботи в адміністративному центрі округу; оцінений якісний склад членів конотопського іспартвідділу; визначені методи роботи конотопських іспартівців; з'ясовані перешкоди, що заважали їм плідно здійснювати науково-дослідну роботу; окремо розглянутий збірник «1905 рік на Конотопщині», контраргументовані претензії до нього з боку рецензентів.

Ключові слова: Істпарт, ЦК КП(б)У, Перша російська революція, Жовтнева революція, архів, музей революції, спогади.

Важливою частиною історіографічного процесу в Радянській Україні у 1920-ті роки є діяльність Істпарту ЦК КП(б)У. Як центральні, так і місцеві органи даної структури доклали чимало зусиль до формування значної фактичної бази дослідження громадсько-політичних організацій на території України в 1900-1920-ті роки, дозволили сформувати певні дослідницькі напрями роботи фахових істориків. Серед них належне місце належить Конотопській окружній комісії Істпарту (далі - ККІ), основним результатом праці якої - збіркою «1905 рік на Конотопщині» - досі використовується науковцями в дослідженні подій Першої російської революції (ПРР) на території України.

Діяльність ККІ раніше не висвітлювалася істориками. Проте, оскільки вона була частиною загальноукраїнської партійної структури й в її діяльності були відчутні загальні тенденції розвитку Істпарту, в аналізі доробку конотопських дослідників революції 1920-х років неможна оминати профільні праці, що висвітлюють істпартівську роботу в УСРР. Насамперед, це стосується статті В. Г. Сарбея (1967), в якій він дав стислий огляд функціонування Істпарту, схарактеризував роль партії в розгортанні істпартівської роботи в Україні, визначив її особливості та напрями, пояснив

Кудінов Дмитро Валерійович - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри професійної освіти та менеджменту Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (Україна).

причини окремих недоліків у його діяльності, оцінив внесок у історичну науку публікацій в істпартівських виданнях, визнав вагомий внесок Істпарту в накопиченні, передусім, мемуарних джерел з історії партії та в розвитку наукової публіцистики України загалом [32]. Останнє є темою окремого дослідження Н. В. Комаренко (1970), де авторка комплексно розглянула різні аспекти видавничої діяльності Істпарту України, розгляд різноманітних тем на шпальтах «Літопису революції», основні напрями роботи редакції тощо [18]. Окремі віхи видавничої діяльності українського Істпарту висвітлені також у монографії А. І. Алаторцевої [1].

Основу даного дослідження складають документи Фонду Сумської науково-дослідницької комісії по складанню історії місцевої партійної організації «Істпарт» КП(б)У (Ф. П-9) Державного архіву Сумської області. Ці матеріали значно доповнюють публікації органу Істпарту ЦК КП(б)У - журналу «Літопису революції», зокрема, періодичні огляди діяльності організації та його місцевих структур, ККІ тощо. Певні довідкові дані про біографію діячів Конотопського Істпарту використані автором з низки мемуарних та публіцистичних праць, що не мають безпосереднього відношення до актуальної теми дослідження [3; 17; 20; 23; 26; 27; 35].

Комісія з історії української революції та комуністичної партії при ВУЦВК (Істпарт) виникла згідно постанови ВУЦВК від 6 квітня 1921 р. «з метою збереження і вивчення нових борців і будівничих комуністичної громади, досвіду великої боротьби пролетаріату України і його Комуністичної партії» і наслідувала в межах республіки загальнорадянську «Комісію для збирання та вивчення матеріалів з історії Жовтневої революції та історії комуністичної партії», створену торік за декретом Ради народних комісарів. Наступного року Істпарт України був підпорядкований у якості окремого відділу ЦК КП(б)У. Одночасно відбувалося формування істпартів при губкомах партії [4, с. 205-206; 6, с. 149; 18, с. 13; 32, с. 3].

Конотопська окружна комісія Істпарту (ККІ) була утворена відповідно до спланованої Істпартом ЦК КП(б)У мережі істпартвідділів на установчому засіданні 29 серпня 1925 р. «без платних робітників». Необхідність її створення пояснювалася засновниками, по-перше, новим адміністративно-територіальним розподілом, у якому Конотоп, відповідно до постанови ВУЦВК від 3 червня 1925 р. «Про ліквідацію губерній і про перехід на триступеневу систему управління», утверджувався в статусі окружного центру (населення округу становило майже 400 тис. осіб)¹, по-друге, багатим революційним досвідом регіону, нарешті, необхідністю брати приклад в справі збирання інформації про революційне минуле з великих пролетарських центрів, де ця робота проводилася вже кілька років [10, арк. 1; 31, с. 41]. Відмітимо, що насиченій подіями історії суспільно-політичної боротьби робітників та партій Конотопщини увагу приділяв ще Чернігівський істпарт, у веденні якого до впровадження окружної системи перебувала Конотопщина. «У нас є Конотопські залізничні майстерні, - зауважував на нараді голів істпартів на початку 1925 р. голова чернігівського істпарту В. К. Щербаков, - куди слід було б з'їздити зібрати там по 1905-

¹ Конотопський округ у складі Чернігівської губернії був створений в 1923 р.

1906 рр. матеріал». Однак останнє виявлялося неможливим через фінансові труднощі [4, с. 226-227].

Перший склад ККІ був сформований із наступних осіб: секретар - П. Коломієць, члени - М. Санжаревський, Ф. Проценко, Я. Смолівик, П. Макаров, В. Яценко. Восени 1925 р. до діяльності ККІ також долучився викладач Конотопського педтехнікуму, секретар «Конотопської округової комісії по влаштуванню святков революції 1905 р.» В. Зіскинд, який тимчасово здійснював головування в ККІ, а незабаром очолив і Конотопське окружне товариство краєзнавства [22, с. 128] і «т. Маляров». У квітні 1926 р. відбулася реорганізація ККІ відповідно до визначеної у лютому 1926 р. структури українських організацій Істпарту. По-перше, колегія ліквідовувалася, по-друге, змінився склад організації (Ніколаєв, Рогов, Олійник, Д'ячков, Бурденко, Козлов, Черниш, Киричков). Завідувачем ККІ було обрано Ніколаєва, а секретарем - Бурденка. З попереднього складу конотопського Істпарту деякий час в оновленій структурі залишався П. Коломієць. М. Санжаревський помер у травні того ж року. Яка-небудь інформація про участь інших членів ККІ першого складу в подальшій істпартівській роботі після реорганізації відсутня.

Члени ККІ першого складу самі були учасниками робітничого та революційного рухів, як, зокрема, організатори страйку конотопських залізничників у 1903 р., учасники ППР, «іскровці» та «старі більшовики» М. Р. Санжаревський («тов. Санжаревський один із числа перших, що піднесли стяг комунізму»), Я. Г. Смолівик і В. М. Яценко. Під час революції 1905-1907 рр. М. Р. Санжаревський агітував селян Конотопського повіту, закликаючи їх бойкотувати розпорядження чинної влади та розбирати поміщицьке майно. Я. Г. Смолівик на самому початку революції був заарештований та висланий з-за меж Чернігівської губернії; брав участь у збройному виступі робітників м. Олександрівськ у грудні 1905 р. Ще один член ККІ Ф. І. Проценко був активним учасником революційних подій у Конотопі, членом Конотопської організації РСДРП, піддавався арешту в 1907 р., у 1908 р. засуджений до трьох років позбавлення волі. Ті самі особи були активними учасниками революційних процесів 1917-1921 рр. та будівничими нового радянського суспільства. Так, М. Р. Санжаревський був обраний членом Конотопської ради робітничих та солдатських депутатів та конотопського ревкому в 1917 р., у 1922 р. - делегатом на I Всесоюзний з'їзд Рад, протягом 1924-1925 рр. був членом ВУЦВК, а в 1925-1926 рр. також і членом партійного та виконавчого комітетів Конотопського округу, членом президії окружної контрольної комісії тощо. За тридцятирічну працю на залізничних майстернях Микола Романович Санжаревський був нагороджений Орденом Трудового Прапору. Я. Г. Смолівик у 1917 р. був головою страйкому станції Конотоп. Разом із М. Р. Санжаревським він брав активну участь в організації мітингів, демонстрацій та протестних заходах у Конотопі. В. М. Яценко був обраний членом Конотопського нелегального ревкому влітку 1918 р., членом Конотопського міського комітету РКП(б) в 1919 р., а також членом Чернігівської губернської Контрольної комісії КП(б)У [3, с. 15, 23-24, 28, 52, 75, 79, 132, 177-178; 17, с. 254-255, 258; 20, с. 30, 36, 44-45; 27].

Проте, справжнім натхненником та душею конотопського Істпарту був, безсумнівно, учасник громадянської війни, фундатор конотопської комсомольської організації, поет та публіцист Павло Коломієць (1900-1930). «Коломієць був такий собі Форест Гамп двадцятих: пройшов революцію й війну, але зумів зберегти якусь незаплямовану дитячу чистоту», - характеризувала непересічну постать приятеля та товариша Павла Тичини по цеху поетів сучасний український літературознавець Я. В. Цимбал [35]. Народився П. Коломієць у Конотопі в сім'ї залізничного кондуктора. Закінчив міське училище, працював на заводі, пішов добровольцем на фронт, а після Жовтневого перевороту воював на боці більшовиків. У січні 1918 р. був обраний членом виконавчого комітету Конотопської ради робітничих та солдатських депутатів. Через рік очолив місцевий осередок Комуністичної спілки робітничої молоді України та молодіжний загін для боротьби з противниками радянського режиму; брав участь у першому з'їзді комсомолу України, де був обраний членом ЦК КСРМУ. У 1919-1920 рр. працював у центральному бюро зв'язку та інформації при народному комісарі у військових справах України, після - став комісаром кавалерійського полку. На момент організації окружного відділення Істпарту П. Коломієць перебував у розквіті своїх творчих сил та плідно займався громадсько-політичною діяльністю. У 1920-ті роки у Конотопі він очолював міський відділ народної освіти, був членом Конотопської Ради робітничих і солдатських депутатів. Вірші поета публікувалися в журналах «Червоний Шлях», «Життя й Революція». Певний досвід популяризації історії більшовизму він отримав у листопаді 1924 р., коли організував екскурсії по виставці, влаштованій окружною жовтневою комісією до річниці перевороту (частина експонатів відносилася безпосередньо до подій у Конотопі в 1917-1919 рр.) [15, арк. 1-2; 17, с. 257; 20, с. 45; 23, с. 92; 26, с. 12].

Другий склад конотопського Істпарту став протилежністю першому, будучи позбавлений таких яскравих особистостей, як М. Р. Санжеревський, Я. Г. Смолоник та інших пасіонаріїв комунізму. Натомість він мав включення радянсько-партійної номенклатури. Зокрема, Л. Ф. Киричков був головою виконавчого комітету Конотопського окружного з'їзду рад, а у 1924-1925 рр. також і членом Центральної контрольної комісії КП(б)У. Козлов - перший секретар Конотопського окружного комітету ЛКСМУ. Натомість другий склад ККІ у 1927 р. поповнився новими активістами - справжніми революціонерами Табаковим, І. М. Марутою та К. Т. Неровнею. Двоє останніх були членами Конотопського партійного комітету РСДРП(б), обраного у березня 1917 р., а також міському КП(б)У, обраного у квітні 1919 р. Іван Михайлович Марута від 1913 р. був одним із організаторів гуртка «правдистів» при залізничних майстернях, навесні 1917 р. став секретарем, а восени того ж року очолив виконком Конотопської ради робітничих та солдатських депутатів. Активний учасник встановлення радянської влади в Конотопі у січні 1918 р. та в січні 1919 р. І. Т. Нерошня був делегатом квітневої та липневої конференції більшовицьких організацій Південно-Західного краю в 1917 р., І з'їзду КП(б)У, що відбувся у липні 1918 р. в Москві. Табаков у минулому був членом партії лівих есерів, у листопаді 1917 р. увійшов до складу конотопського ревкому [3, с. 57, 64-65, 108, 142, 175-176; 17, с. 256-258].

У цілому, робота ККІ першого складу відповідала «Положенню про місцеві іспарти», ухваленого першою Всеросійською нарадою працівників іспартів у квітні 1923 р. в Москві, що напучувало місцеві комісії в межах відповідного адміністративно-політичного поділу організувати збір, упорядкування та видавництво збірників документів і матеріалів, мемуарних та наукових праць, присвячених історії партії та Жовтневої революції, створювати історико-революційні архіви, бібліотеки, музеї, товариства, клуби, влаштовувати виставки, проводити публічні лекції, вечори спогадів тощо. А також - «Положенню про іспартвідділу Окружного комітету КП(б)У» (завдання - «збирання, вивчення й обробка матеріалів по історії партійної організації та Жовтневої революції місцевого масштабу»; повноваження та обов'язки - керівництво роботою архівних установ зі збору та збереження матеріалів, присвячених Жовтню, керівництво музеями революції, накопичення профільних спогадів та статей, підготовка та редагування матеріалів за планом та завданнями Іспартвідділу ЦК КП(б)У, влаштування публічних заходів з пам'ятних дат революції, організація учасників Жовтневої революції, популяризація історії партії та Жовтня, формування груп сприяння Іспарту, керівництво райуповноваженими Іспарту, видавнича діяльність) та охоплював такі типові напрями іспартроботи: науково-дослідницька робота, виставкова та музейна діяльність, формування архіву окружного комітету партії [28; 32, с. 1].

У рамках підготовки та проведення науково-дослідницької роботи ККІ накреслила для себе такі види діяльності: 1) виявлення учасників революційних рухів, «селянських розрух», страйків, для чого в осередки КП(б)У відправлялися анкети з питаннями, що не лише деталізували участь ветеранів у класових боях, але й дізнавалися про наявність цікавих для Іспарту матеріалів (світлини, газети, документи тощо); 2) здійснення записів спогадів учасників антиурядових та соціальних виступів; 3) виявлення та збір документів стосовно революційного руху в приватних збірках, здійснення аналізу документів зі «збереженої частини поліцейських документів»; 4) локалізація об'єктів (місць, будинків, квартир) так и інакше пов'язаних з революційним рухом, їхня фотофіксація; 5) редагування зібраних матеріалів й підготовка текстів до друку; 6) написання біографій «видатних товаришів, які загинули під час революції»; 7) виявлення джерел з історії юнацького комуністичного руху. З цього списку ККІ першого складу впоралася з п'ятьма першими завданнями. Також конотопські іспартівці взяли на себе опіку над могилами учасників революції, порушували питання про встановлення пам'ятників чи погрудь революціонерів. Характерно, що в доборі інформації ККІ однаково уважно ставилося як до більшовиків, так і загалом до всіх представників лівого флангу політичного спектру (анархісти, есери, бундівці).

Робота ККІ одразу прийняла характер вивчення політичної історії краю за кількома напрямками: дослідження суспільно-політичного життя Конотопщини в період ПРР, у буремні 1917-1920 роки, вивчення історії конотопської партійної організації, підготовка святкування 100-річчя декабристського повстання. Були намічені й перспективні конкретні теми історико-революційних студій: діяльність конотопських «червоних партизанів», формування та розвиток конотопських робочих дружин,

відтворення подробиць «кривавої епопеї битви Конотопського загону під Черкасами», вивчення життєпису анархіста Вакуленка, «пам'ять про якого жива серед робітників і революційного селянства» [10, арк. 3, 14]. Однак пріоритетом для ККІ було визначено висвітлення подій ПРР (колегія на перших порах свого існування щільно співробітничала з «Конотопською округовою комісією по влаштуванню святюк революції 1905 р.»). Для цього на другому засіданні ККІ 12 вересня 1925 р. були накреслені наступні завдання: 1) влаштувати через місяць перший вечір спогадів учасників революційних подій 1905-1907 рр., для чого передбачалося широко залучати безпартійних робітників та селян - учасників виступів ПРР до роботи Істпарту; з цього витікало наступні завдання - 2) скласти загальний список учасників революції (до них відносили не лише професійних революціонерів, а навіть ситуативних, випадкових противників старого режиму чи навіть окремих представників експлуататорських класів; партійним комітетам наполегливо пропонувалося «розшукати учасників революційних селянських дій і записати коротко їхні спогади»); а також - 3) доручити головам райвиконкомів «під особисту відповідальність» у двотижневий термін утворити комісії зі святкування ПРР. Також пропонувалося підтримувати постійний зв'язок із іншими організаціями Істпарту для взаємодії та підписатися на його видання (вочевидь, мова йшла не лише на орган Істпартвідділу ЦК КП(б)У «Літопис революції» (Харків), але й про журнали «Пролетарська революція» (Москва), «Червоний літопис» (Ленінград) та ін.). У подальшому на зібрання комісії запрошувалися ветерани революції, що, звичайно, позначалося на покращенні якості роботи. Намагаючись створити дійсно широкий фронт по виявленню фактів та вивченню політичної історії регіону, ККІ вже у жовтні 1925 р., відповідно до рішення Всеукраїнської наради керівників істпарту («створення навколо Істпарту певної громадськості у вигляді гуртків підпільників..., учасників революційної боротьби на підприємствах, що відігравали вагомий роль у революції й т. п., групи сприяння роботі Істпарту») запропонувала створити допоміжні структури, а саме історико-революційні товариства для вивчення досвіду класової боротьби в різних країнах і груп сприяння Істпарту на місцях. Передбачалося «виділити» з числа партійців або співчуваючих кореспондентів, які б працювали на громадських засадах. Насправді ці наміри так і залишилися на папері; організаційна структура ККІ до квітня 1926 р. не зазнала змін і продовжувала об'єднувати лише декількох ентузіастів, хоча вони й залучали до роботи окремих колишніх учасників революційного руху [8, арк. 14, 18; 10, арк. 9, 12, 15; 29, с. 232]. Однак під опікою ККІ опинилася організаційно-видовищна комісія при партійній організації округу, яка зобов'язувалася до 20 грудня 1925 р. здійснити низку робіт: 1) влаштувати в школах, хатах-читальнях та клубах тематичні стіннівки та виставки; 2) підготувати вечір спогадів учасників ПРР з демонстрацією діапозитивів; 3) провести зібрання службовців для прослуховування доповіді «1905 рік в історії революційного руху в Росії»; 4) підготувати урочисті засідання-пленуми міськ- та сільрад; 5) розробити плакати, транспаранти та розвісити їх в людних місцях; 6) забезпечити випуск газети з матеріалами, присвяченої пам'ятним подіям [8, арк. 15]. Здебільшого ці завдання були виконані.

Головною роботою конотопців у напрямку відзначення подій двадцятирічної давнини у регіоні стала підготовка збірника статей та спогадів учасників подій 1905-1907 рр. Рішення про її видання було ухвалене засіданні ККІ 23 вересня 1925 р. У його ухвалі конотопські істпартівці, безсумнівно, орієнтувалися на план роботи Істпарту ЦК КП(б)У та його відділів: «Обробити зібрані матеріали - спогади та ін. та випустити окремими виданнями збірники». Для забезпечення великого накладу видання райпарткомам пропонувалося заздалегідь здійснити підписку на видання, «як серед партійних та громадських робітників, так і серед рядового селянства», забезпечити книгою «кожну школу, кожний сільбуд, кожну хату-читальню» з розрахунку, що на кожне село повинно прийти від 5 до 10 екземплярів. Вартість видання оцінювалася в 50 коп. Загальна вартість видання склала 911 руб. З них 350 руб. виділив окрвиконком [8, арк. 17; 10, арк. 15].

Попри стислі терміни підготовки та ігнорування низкою парткомів роботи Істпарту, ККІ на 1 листопада 1925 р. зуміла зібрати 13 рукописів та низку оригінальних документів, «що яскраво висвітлюють окремі етапи ревруху» (з них більша частина - з історії ПРР) [10, арк. 5, 13; 30, с. 328]. Вони й стали основою для видання. Збірка складалася з семи спогадів, однієї статті, написаної істориком Й. Дроздовим на основі документів з фонду Чернігівського губернського жандармського управління, та додатків із чотирьох документів, покликаних доповнити «пробіли» в мемуарах (у видання не були включені деякі «дрібні спогади - їх прийдеться обробити для друку в органі Істпартвідділу Центрального Комітету»). Доволі демократично виглядав склад мемуаристів - більшовики, колишні меншовики, українські соціалісти та члени Всеросійського селянського союзу. Зокрема, відомим автором спогадів став колишній член РУП (до кінця 1905 р.), згодом більшовик, учасник ПРР та Жовтневої революції (у 1917 р. був головою Московської військової ради, один з організаторів Московської Червоної гвардії, у 1918 р. - делегат I З'їзду КП(б)У), а на момент написання мемуарів про події 1905 року в Конотопі - відповідальний секретар Сумського окружного комітету КП(б)У, поет і публіцист Степан Овксентійович Сова-Степняк (1886-1936). Власне, його робота значно вирізнялася від інших матеріалів структурованістю тексту, повнотою, фактичним багатством, фотографічною передачею окремих картин минулого (мітинги, виступи ораторів, сцена спроби розгону селян біля будинку Конотопської земської управи), а також доброю стилістикою, що видавала людину з досвідом роботи в публіцистиці. Один матеріал конотопської збірки вже мав апробацію в науковій періодиці, а саме спогади С. Мінца про події 1905 р. у Конотопі, що вийшли друком у «Літописі революції» в № 4 за 1925 рік [18, с. 71; 33].

Акцент на спогадах у збірці цілком відповідав загальним тенденціям дослідження історії політичних процесів дожовтневого періоду та часу революційних трансформацій 1917-1921 рр. Загалом, 1920-ті роки стали найбільш продуктивним періодом революційної мемуаристики. Підвищений інтерес до спогадів учасників революційного руху, на думку радянських дослідників вітчизняної історичної періодики А. І. Алаторцевої та В. Г. Сарбея, був зумовлений, по-перше, необхідністю створення джерельної

бази для розробки найменш розслідуваних питань історії партії, по-друге, недостатньою фаховою підготовкою та знанням методології історії багатьох молодих радянських істориків, схильних прирівнювати мемуари до наукових дослідів, по-третє, недовірою до архівних матеріалів, передусім, документів імперського МВС, яку відчували історики нової генерації, по-четверте, потребою формування партійних архівів, чому як раз сприяло збирання та публікація спогадів. До того ж мемуари широко використовувалися для виховання молодих членів партії та молоді в цілому [2, с. 56; 32, с. 5].

Попри щирість намірів членів конотопського Істпарту результат його діяльності неочікувано наразився на нищівну критику в «Літописі революції». Збірник був визнаний рецензентом (криптонім М. І. - вочевидь, очільник українського Істпарту М. Іванов) «особливо невдалим: заповнений дрібними спогадами, погано обробленими», який «не дає достатньо повної та загальної картини революційного руху на Конотопщині». Укладачам закидалася відсутність матеріалів, які б висвітлювали соціально-побутове становище трудових класів напередодні ПРР, фрагментарне висвітлення діяльності РСДРП, відсутність пояснення слабкості соціал-демократичної організації, недоліку політичної волі конотопського пролетаріату та його неготовності до класової боротьби. Крім того, конотопський Істпарт обвинувачувався в тому, що не приділив достатньо уваги «фактичній змичці робітників та селян». Основна причина «невдачі» ККІ пояснювалася автором поспіхом, з яким його члени підійшли до укладання збірки. У іншій публікації до цих зауважень додавалося ще одне - більшість спогадів «висвітлюють події лише в самих загальних рисах» [7, с. 215; 24].

На мій погляд, більшість претензій відзначається певною упередженістю критиків. По-перше, вони не врахували брак досвіду та відсутність професійної археографічної підготовки членів ККІ, по-друге, край небагатоприємні стартові умови їхньої роботи. Нарешті, й самі укладачі збірника усвідомлювали його недосконалість, брак репрезентативності матеріалів, що вони й спробували пояснити в передмові: «Неповнота пояснюється тим, що істпарт відкритий всього лише три місяці тому, округ великий, окремі учасники розкидані по різних місцях і виявленню піддаються нелегко». Самокритично вказувалося й на брак часу для потрібної обробки матеріалів, хоча при цьому, за справедливим зауваженням М. Іванова, «збірка від цього не стає ціннішою» [24, с. 202; 33, с. 3]. Нарешті, конотопцями збірка сприймалася як сходинка до більш ґрунтовної «більшої категорично вірної праці про шляхи, якими йшов 1905 рік у наших місцях» [10, арк. 16]. Не можна погодитися із зауваженням про «погану обробку матеріалів». Навпаки, цей «дефект» має певний плюс для сучасного дослідника, оскільки представляє судження та висновки мемуаристів у максимально можливому суб'єктивному вигляді, без нашарувань редагування, які затіняють особисте враження автора від подій, перекривають його унікальне відчуття переживання минулого. З цим погоджувалися й деякі радянські дослідники мемуаристики. Зокрема, Н. Комаренко, відзначаючи фактологічну цінність спогадів учасників революції 1905-1907 рр., підкреслювала, що мемуарна література не лише інформує про події минулого, але й дозволяє «показати людей - організаторів

і рядових учасників революційних подій», нарешті, розкривати світ особистості, її роль у подіях та ставлення до них [18, с. 85]. Немає нічого соромного й в фрагментарності, неповності мемуарів, що зумовлено властивістю вибіркової людської пам'яті. Загалом, сама процедура «обробки мемуарів» здебільшого нагадувала цензурування й, звісно, призводила до «підтягнення» спогадів до певного стандарту бачення історичних процесів, вносила правки, які могли не відбивати справжні настрої та думки авторів.

Варто додати, що конотопська збірка була не єдиною, яка піддавалася осуду керівництвом Істпарту. Зокрема, навіть набагато краще підготовлена полтавська збірка матеріалів з історії ПРР у регіоні була визнана «сирою» й такою, що «внеску до історичної науки не зробить» [25]. Загалом сувора критика істпартівських видань було нормою часу. «Удалих» подібних видань, які б, з одного боку, мали «вірну» редакцію матеріалів, а з іншого, відповідали марксистському баченню історичного процесу, також підкреслювали керівну роль РСДРП(б) виявлялося обмаль. На Всеукраїнських нарадах Істпарту делегати звертали увагу на те, що у багатьох спогадах загалом опиняється відсутньою партійна організація більшовиків. Насправді це пояснювалося не стільки «сліпотою» істпартвідділів, а, передусім, локальним представництвом більшовиків в Україні (переважно у великих промислових центрах), тоді як у решті місцевостей, особливо на селі, політичний рух спрямовувався іншими лівими силами.

Певним контраргументом на користь конотопського збірника є те, що його матеріал широко використовувався дослідниками ПРР в Україні. Він неодмінно включався в бібліографічні збірки з історії революції 1905-1907 рр., що видавалися в УСРР у 1920-1930-х роках (зокрема, у «Короткому покажчику літератури про революцію 1905 року на Україні», 1930). В. Г. Сарбей загалом відніс конотопську збірку до числа тих історико-революційних видань першого десятиліття радянської історіографії, що здійснили «значний внесок істпартів України в розробку історії першої російської революції» [32, с. 7].

Паралельно з підготовкою збірки до ювілею революції 1905-1907 рр. ККІ розпочала роботу й над іншим проектом, що мав вийти з друку - «Хронікою революційного руху на Конотопщині» або «Щоденником», який би поєднав матеріал на широкій хронологічній основі - від зародження робітничого руху в регіоні до остаточного ствердження та посилення радянської влади на Конотопщині (до 1921 р.). Він повинен був стати основою для більш широкого дослідження - історії конотопської партійної організації. Нарешті, його реалізація відповідала плану роботи українського Істпарту з підготовки хроніки революційного руху України в 1905-1906 рр. [30, с. 327].

Однак, якщо справа дослідження ПРР посунулася й була доведена до кінця, то дослідження революційного руху 1917-1920 рр. загальмувалося. ККІ було зібрано обмаль матеріалів, яких, звичайно, було недосить для більш-менш пристойного видання (восени 1927 р. ККІ мав у своєму розпорядженні лише сім рукописів, зібраних, вочевидь, ще першим складом організації) [10, арк. 15; 12].

На початку існування ККІ її членами висувалася ідея створення музею революції в Конотопі або великого тематичного відділу при конотопському музеї політпросвіти, оскільки «Істпарт не може обмежуватися виключно внутрішньою кабінетною роботою по накопиченню та розробці матеріалів». Його основою повинна була стати пересувна виставка, багато ілюстрована фотоматеріалами, для якої передбачалося залучити копії світлин із фондів музеїв революції СРСР та УСРР. На початок 1926 р. ККІ було зібрано вже 250 експонатів. У решті решт музей революції в Конотопі був створений. На жаль, точний час його відкриття уточнити не вдалося (до 10-ї річниці Жовтневої революції він уже діяв) [10, арк. 5, 7-8, 20].

Значну увагу ККІ було приділено джерелознавчій роботі, зокрема, впорядкуванню архіву залізничних майстерень на предмет виявлення «революційного» матеріалу. Вочевидь, у цій роботі конотопці не уникли типових проблем, з якими зіштовхнувся Істпарт по всій Україні - переобрання місцевими комісіями на себе функцій чисто архівного характеру (збір, систематизація, впорядкування документів) замість «ідейного керівництва і спрямування роботи архівними установами», що суперечило настановам організації («істпартвідділи не здійснюють архівної роботи; остання повністю перекладається на архівні органи»). Робота з впорядкування архіву партії та революційного руху разом із партсекцією архівоуправління в цілому була завершена в 1928 р. При цьому архівної частини зі штатними працівниками при окрпарткомі тривалий час не існувало. Лише навесні 1928 р. завідування архівною частиною покладалося на завідувача загальним відділом Малкова. Розміщувався він в приміщенні окружного виконкому. Кураторство над справою формування архіву в 1925-1926 рр. за дорученням окркомітету партії здійснював В. Зіскинд [4, с. 208; 10, арк. 3-4, 14; 11, арк. 3-4; 15, арк. 4, 7; 16, арк. 4; 29, с. 235].

При здійсненні всіх цих видів занять актуальним питанням для конотопців було вироблення оптимальних методів роботи, ефективних та водночас ощадливих за часом зайнятості. Останнє було особливо важливим, враховуючи те, що істпартівцям приходилося поєднувати цю працю з основними видами діяльності. Первинно ними пропонувалося для скорочення часу збору матеріалів здійснювати масове стенографування спогадів. Але за наполяганням самих учасників революції від цієї ідеї відмовилися на користь самостійного нотування та т. зв. «індивідуального запису» (спогади записувалися зі слів респондента). Коли істпартівці вдалися до останнього, то зіштовхнулися з новою для себе проблемою. Тракткування подій виявилось настільки різноманітним, що багато в чому не співпадало з партійним баченням минулого. Робота з редагування мемуарних матеріалів, зауважували члени ККІ у січні 1926 р., мала «вимагати особливого підходу та здійснюватися обережно, оскільки різноголосиця спогадів може підштовхнути брехливе трактування питання» [10, арк. 16]. Ця позиція щодо цензурування навіть випередила відповідне розпорядження ЦК ВКП(б) від 23 лютого 1926 р.: «Справа розробки архівних матеріалів усіх родів та періодів, у тому числі, й архіві Жовтневої революції та партійних архівів, вимагає надзвичайної обережності. Тому особи, які відправляються в архіви, повинні бути попередньо ретельно перевірені, при цьому посилати на цю роботу в

архів слід виключно членів ВКП(б)» [16, арк. 4]. Не залишали сумнівів у відборі матеріалу також вислані місцевим відділам Істпарту України наприкінці 1925 р. графаретні за формою «Тези агітпропа ЦК КП(б)У в зв'язку зі святкуванням 20-річчя революції 1905 року», у яких відбилися не лише базові партійні установки бачення революційного руху в Російській імперії, але й актуальна позиція більшості партійного керівництва в умовах загострення внутрішньопартійної боротьби. Зокрема, їх автори нападали на «гріхи минулого» одного з вождів Жовтневого перевороту Л. Д. Троцького (при цьому праця Троцького «1905 рік» все одне була включена до списку рекомендованої літератури до вивчення ПРР), наполягали на потребі дотримання монолітності партії, оскільки «тільки згуртована й організована комуністична партія привела маси до перемоги в Жовтні, вела їх через фронти громадянської війни, спаяючи своїм цементом їхні ряди, тільки тому партія зараз, в умовах нинішньої складної соціально-політичної обстановки, може керувати масами, спираючись на єдність партії, партійну дисципліну та єдиний план у роботі» тощо. Доволі огульно інтерпретувалася позиція меншовиків та інших небільшовицьких лівих сил революції й, навпаки, замовчувалися помилкові установки більшовиків напередодні та на початку ПРР щодо аграрно-селянського питання. Водночас партійні агітатори доволі нейтрально оцінювали діяльність українських лівих партій початку ХХ ст., зводячи їхню діяльність до «політичного руху», що спирався в своїй роботі, головним чином, «на сільськогосподарський пролетаріат, дрібну буржуазію та інтелігенцію» [8, арк. 3-7, 11]. Останнє дозволило протягнути конотопцям політичну «контрабанду» небільшовицьких лівих у вище згаданий збірник.

Відмінності між запланованим та здійсненим у роботі ККІ певною мірою пояснюються перешкодами, з якими прийшлося зіштовхнутися конотопцям. По-перше, багато місцевих комітетів партії прохолодно віднеслися до ініціатив та звернень ККІ, що в цілому відповідало загальноукраїнським тенденціям, відзначеним керівною структурою Істпарту: «Як і раніше Істпарту приділяється недостатньо уваги і з боку партійних комітетів і з боку активних учасників революційної боротьби... Істпарт немає... міцної партійної громадськості, що надзвичайно важко відбивається на всій його роботі як у центрі, так і на місцях». Ще гіршою виглядала ситуація щодо предметної комунікації з партійними та радянськими організаціями за межами Конотопського округу. По-друге, ККІ потерпала через відсутність істориків-фахівців, знаних як на дослідницькій, так і на археографічній роботі. У результаті, великий архівний фонд Конотопських залізничних майстерень за 1880-1916 рр. виявилось нікому аналізувати та впорядковувати. І хоча ККІ «залучала з самого початку товаришів, здатних орієнтуватися в подібних матеріалах», невідомо наскільки ці «товариші» могли дати реальну та об'єктивну оцінку документам. З подібною проблемою конотопці зіштовхнулися й коли розбирали архів партійної організації. Крім того, виявилася велика прогалина в документах за 1917-1919 рр., які були вивезені перед вступом у місто денікінців, що послаблювало дослідження періоду революційних змагань 1917-1921 рр. Не краще ситуація виглядала в налагодженні запису спогадів: ККІ не потурбувалася забезпечити відповідальних працівників парткомів інструкцією на цей рахунок. Не внесено

було й чітких роз'яснень на предмет того, кого вважати учасником революції. У результаті до лав революціонерів могли потрапити звичайні погромники чи кримінальні за суттю «експропріатори». Не можна погодитися й з рішенням ККІ щодо розподілу роботи по збору та обробці матеріалу, який пропонувалося розбити на періоди та визначити відповідальних за них окремих членів КП(б)У чи КСМУ. По-третє, на заводі багатьом іспартівським рішенням ставав брак грошей. Зокрема, працівники ККІ навіть не отримували їх на відрядження по збору матеріалу. У листопаді 1925 р. вони змушені були констатувати, що «повна відсутність коштів катастрофічно звужує наші заходи, позбавляючи нормальної життєздатності, даючи вислизнути цінним матеріалам». Це не додало владнання відносин між окружним Іспартом та партією. Члени прямо вдавалися до критики місцевих органів влади: «Іспарт весь час існує за рахунок дрібних подачек від Окрвиконкому, Окрпарткому та міської газети»; «ЦК [КП(б)У - Д. К.] через ВУЦВК наполягав перед Конотопським окрвиконкомом про допомогу Іспарту, проте, оскільки на це ніхто не звернув уваги, справа затихла». Тим більше разючою складалася ситуація в Конотопському Іспарті в порівнянні з настановами керівних органів партії: «Партійним органам необхідно звернути серйозну увагу на постановку іспартвідділів на місцях і вжити всіх заходів до полегшення і розвитку їх діяльності». У відповідь членами ККІ пропонувалося «легалізувати бюджет» організації (самим членами ККІ бюджет визначався в сумі 150 руб./місяць), добитися виплати стабільної зарплати одному з працівників та витрат фіксованих сум на мінімальні потреби установи, але без указівки де дістати матеріальні засоби до існування установи. По-четверте, ККІ бракувало щільного контакту з Іспартом ЦК КП(б)У. Зв'язок між ними виявлявся переважно у вигляді директив від центру до периферійної структури щодо виконання певних видів робіт у певний строк, відправки звітів також. При цьому «живого спілкування» в Іспарті між Конотопом та Харковим налагоджено не було. По-п'яте, відчувалося небажання колишніх учасників революції співробітничати з Іспартом («колишні активісти революції у більшості своїй нині пасивні»). Подібні реалії пояснювалися В. Г. Сарбеєм «поширенням на той час серед мас недооцінки історичних знань». Класичною відмовкою конотопських респондентів було посилення на неграмотність. Звичайно, причинами уникнення запису спогадів могли слугувати розчарування в соціалістичному перевороті, особиста відраза до партії, належність у минулому до небільшовицьких партій і небажання актуалізувати своє «неправильне» політичне минуле (за інформацією В. К. Щербакова, у Конотопі після Лютневої революції близько тисячі робітників вступили в партії, з них більшість - до меншовиків та українських соціал-демократів), нарешті, нерозуміння місії Іспарту. Ще на Всеукраїнській нараді завідувачів іспартвідділами в січні 1925 р. відмічалось прохолодне ставлення до справи комісії з боку рядових членів партії: «До Іспарту ставилися іронічно як до архіву в гіршому значенні цього слова, - куди, як «мотлох» повинні були здаватися старі, хворі члени партії». Але нині реальні причини дізнатися неможливо.

У цілому, труднощі, з яким зіштовхнулися конотопські ентузіасти, відповідали загальноукраїнським тенденціям розвитку Іспарту. Власне, це

й відбилося в подальшому на відсутності результату роботи з підготовки збірника з історії подій 1917-1921 рр. у регіоні: «Тепер Істпарт підходить до найбільш складного етапу своєї роботи: збиранню матеріалів та вивченню історії Жовтневої революції й громадянської війни на Україні, і, якщо ситуація радикально не зміниться на краще, він не зможе виконати свого завдання» [4, с. 207; 7, с. 215; 10, арк. 4-6, 8, 12, 15; 30, с. 331, 32, с. 4-5; 36, с. 49].

Діяльність ККІ другого складу гірше представлена в документах і мало відображена в надрукованих звітах-хроніках діяльності українського Істпарту. Крім того, є відсутньою запланована друкована продукція ККІ. Все це дає підстави стверджувати про її доволі низьку ефективність. Однією з причин занепаду роботи конотопського Істпарту можна назвати намагання окружного керівництва партії розпорозувати ідеологічну роботу з опорою на історичний матеріал між різними своїми структурами, що фактично дублювали ККІ і не виокремлювали її фронту роботи. Так, у листопаді 1926 р. була створена Окружна жовтнева комісія, що складалася з фінансово-господарської, літературно-видавничої, агітаційно-пропагандистської підкомісії та підкомісії з проведення конкурсу по лінії лікнепу. В її завдання входило проведення в районах роз'яснювальної роботи щодо свята Жовтня, організація пересувної культурно-господарської виставки, а також експозиції, присвяченій самій Жовтневій революції, влаштування спортивних змагань, безкоштовних кіносеансів, підготовка видання святкового спецвипуску місцевої газети [19, с. 251]. Іншою причиною була відсутність співробітництва з дослідниками минулого краю, об'єднаними в Конотопське окружне товариство краєзнавства, яке змогло до своєї роботи залучити сотні дослідників та поціновувачів місцевої історії [34]. Головною ж причиною слід все ж таки визнати новий якісний склад ККІ, здебільшого позбавлений ентузіазму та активності його попередніх членів. Непереборними виявилися й ті труднощі. З якими конотопські істпартівці зустрілися ще в 1925 році - брак організаційної та матеріальної підтримки з боку партії.

Останній сполох активності ККІ спостерігався навесні 1927 р. у зв'язку із підготовкою до святкування ювілею Жовтневої революції. Було анонсоване видання збірки «Революційний рух на Конотопщині». Окрім спогадів, у ньому мали вийти біографії «усіх загиблих товаришів більшовиків, лівих есерів та анархістів» та хронологічна таблиця. Також передбачалося скликати у жовтні 1927 р. з'їзд «активних учасників революційного руху на Конотопщині» [10, арк. 20]. Виконання цих завдань покладалося на нових активістів конотопського Істпарту - І. М. Маруту, К. Т. Неровню та Табакова, які скористалися напрацюваннями ККІ попереднього складу. Зокрема, записами спогадів, зібраних попередниками. Про це вказує датування деяких записів самими мемуаристами, а також наявність рукопису М. Р. Санжаревського (1875/1877-1926), який не як не міг бути створений з ініціативи нового складу ККІ. Істпартівцями 1927-го року запозичувалися й методи роботи ККІ першого складу - адресування по допомогу до партійних організацій для виділення уповноважених для збору інформації про революційні процеси в районах, здійснення «індивідуальних записів» спогадів. Регрес в організації цієї справи полягав у визначенні лише одного відповідального працівника за «розробку матеріалу по революційному руху

по Конотопщини», для чого ККІ просив окрпартком створити оплачувану штатну одиницю [10, арк. 18]. Звісно, такі підходи не могли не позначитися на результатах, і в цілому поставлені ККІ завдання були провалені.

Зниження активності ККІ, вочевидь, вплинуло на рішення про її ліквідацію відповідно до постанови ЦК ВКП(б) від 22 квітня 1927 р. про реорганізацію ЦК Істпарту та його відділів. Передбачалося в двотижневий термін скоротити 27 окружних комісій, у тому числі, конотопський відділ. Незавершені справи ККІ повинні передаватися республіканському керівництву Істпарту [16, арк. 1]. Надалі функції Істпарту на місці виконували Окружна жовтнева комісія та апарат округітпропу. У 1927 р. безпосереднє керівництво роботою з підготовки заходів зі святкування ювілею Жовтневої революції здійснював секретар окрпарткома Тарасов. У жовтні 1927 р. під його керівництвом була обрана редакційна комісія запланованого ювілейного збірника, здійснювалися публічні заходи за участю ветеранів революції. Але далі цих кроків агітпроп не просунувся. Отже, ліквідація ККІ згубно відбилася на подальшій пошуково-дослідницькій роботі в окрузі, з якою апарат агітпропу не справлявся. Зокрема, завідувач Істпарту ЦК КП(б)У М. Іванов у березні 1928 р. дошкуляв окрпарткому за те, що він досі не вислав матеріали наради учасників Жовтневої революції та громадянської війни, що відбулася торік напередодні свята. Затягувалася й справа з упорядкування окружного архіву партії. Звісно, агітпроп фізично не міг виконати такий обсяг спеціалізованої роботи. Доволі в'яло реагував окрпартком й на розпорядження ЦК про відзначення пам'ятних дат, пов'язаних з історією партії, збір потрібної інформації. Деякі теми за своєю широтою та в стислі терміни явно не могли бути досягнені окремо призначеним працівником (у 1928 р. «істпартроботою керував в порядку навантаження т. Кривошапко»), а вимагали колективної дослідницької роботи з тем, які підіймалися в переписці з проводом Істпарту та порушувалися на місці (формування та діяльність загонів червоної гвардії в Конотопі у 1917-1918 рр., висвітлення підготовки та проведення II з'їзду РСДРП, його наслідків для конотопської організації партії, дослідження участі жінок в революційному русі, здійснення обліку й анкетування учасників революційного руху, бійців загонів червоної гвардії тощо). Тим більше, що зібраний матеріал потрібно було не лише відредагувати, але й оформити у вигляді довідок для Істпарту або статей до періодичних видань чи наукових часописів. У 1928 р. окрпартком навіть порушив питання про необхідність розміщення в «Літописі революції» змістовних матеріалів стосовно революційних подій в регіоні, зокрема, спогадів. Однак, вони так і не вийшли друком. Істпартробота в Конотопському окрузі фактично припинилася ще до його ліквідації в 1930 р. (при цьому переписка з питання проведення заходів, пов'язаних з революційними подіями, тривала до чергової адміністративно-територіальної реформи УСРР), чому чимало сприяла й реорганізація самого Істпарту в 1929 р. у Інститут історії партії і Жовтневої революції в Україні при ЦК КП(б)У, а також наростання хвилі репресій проти інтелігенції та багатьох колишніх учасників революційних подій 1917-1921 рр. [10, арк. 20; 15, арк. 6; 16, арк. 5, 11, 14-15].

Відмічені якісні зміни в роботі та складі ККІ, характері здійснення іспартроботи дозволяють встановити наступну його періодизацію: 1) Серпень 1925 р. - березень 1926 р. - період максимальної активності конотопського Іспарту. Для цього короткого періоду діяльності організації характерне чітке планування своєї діяльності («схема роботи Конотопської комісії Іспарта на поточний триместр»), спираючись на апробовані методи роботи вже існуючих організацій Іспарту та інструкції його провладу, широке залучення до справи ветеранів революційних рухів, намагання охопити якомога широкі фронт завдань. Попри певний дилетантизм конотопських іспартівців першого складу, їм вдалося завдяки завзятості за стислий час підготувати до випуску збірник «1905 рік на Конотопщині» та закласти основи для інших проєктів установи - формування музею революції, іспартівського архіву та підготовки матеріалів до 10-річного ювілею Жовтня. Непересічну організаційну роль у діяльності ККІ у цей період відіграв П. Коломієць. У лютому-березні 1926 р. активність організації спадає, що можна пояснити втому від нерозуміння значимості місії Іспарту з боку партійної номенклатури, недоліком вільного часу для іспартроботи, а також огульною критикою збірника до річниці ПРР провладу Іспарту, що певно демотивувало деяких членів ККІ. 2) Квітень 1926 р. - квітень 1927 р. - діяльність ККІ другого складу. Відзначається загальмуванням іспартроботи, повільною та частковою реалізацією заходів за інерцією діяльності ККІ першого складу (збір матеріалів до ювілейного збірника до Жовтневої революції, завершення формування музею революції), фактично ручним режимом управління зі сторони партійного керівництва. 3) Квітень 1927 р. - вересень 1930 р. - розосередження іспартроботи в окружній жовтневій комісії, агітпропі та в особі уповноваженого з іспартроботи. Безорганізаційний період діяльності конотопського Іспарту, що відзначається певною безпорадністю партійних керівників у налагодженні науково-дослідної роботи, відстороненням краєзнавчого руху від дослідження історико-революційної тем, поступовою втратою інтересу до діяльності Іспарту з боку ветеранів революції (чи свідомим уникненням співробітництва через загрозу викриття політичного минулого).

Утім, попри короткий термін свого існування конотопський Іспарт здійснив певний внесок у дослідження соціально-політичних конфліктів перших двох десятиліть ХХ ст. на території Сіверянщини. Підготовлений ним збірник «1905 рік на Конотопщині» широко введений у науковий обіг і використовується як значне мемуарне джерело для вивчення різних аспектів робітничого та селянського рухів, організації партійної пропаганди тощо. Укомплектовані ККІ матеріали, присвячені часу, що відповідає періодові Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр., ще чекають на свого дослідника та містять важливу інформацію про перебіг політичних баталій у Конотопському повіті та сусідніх із ним регіонах.

1. *Адамович Е.* Вокруг работы испартотделов / Е. Адамович // *Летопись революции.* - 1925. - № 5-6 (14-15). - С. 332-336.

2. *Алаторцева А. И.* Советская историческая периодика, 1917 - середина 1930-х годов / А. И. Алаторцева. - М.: Наука, 1989. - 259 с.

3. *Бабко В. А.* В годы подполья: Рабочее движение в Конотопе в 1902-1920 гг. под руководством большевистской организации. - К.: Госполитиздат УССР, 1950. - 168 с.
4. Всеукраинское совещание заведующих истпартоделами // *Летопись революции.* - 1925. - № 2 (11). - С. 205-230.
5. Всеукраинское совещание истпартов (Продолжение) // *Летопись революции.* - 1925. - № 3 (12). - С. 224-237.
6. *Гришаев О. В.* Историческое образование и историческая наука в СССР в конце 1920 - начале 1930-х годов / О. В. Гришаев // *Научные ведомости БелГУ. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика.* - 2014. - № 15(186). - Вып. 31. - С. 144-151.
7. *Громицкий А.* Истпартовская работа на местах / А. Громицкий // *Летопись революции.* - 1926. - № 5 (20). - С. 211-217.
8. Державний архів Сумської області (ДАСО). Ф. П-9. Оп. 1. Спр. 13: Тези агітпропу ЦК КП(б)У у зв'язку з 20-річчям революції 1905 року, матеріали Конотопського окружного партії з підготовки святкування Першої російської революції. - 18 арк.
9. ДАСО. Ф. П-9. Оп. 1. Спр. 14: Короткий історичний огляд головних Конотопських майстерень за період з 1917 року. - 3 арк.
10. ДАСО. Ф. П-9. Оп. 1. Спр. 15: Протоколи засідань Конотопської окружної комісії Істпарту, засідання колегії Істпарту Конотопського окружного КП(б)У. - 21 арк.
11. ДАСО. Ф. П-9. Оп. 1. Спр. 16: Листи Конотопського окружного КП(б)У райпарткомом та партосередкам з питань організації роботи Істпарту. - 6 арк.
12. ДАСО. Ф. П-9. Оп. 1. Спр. 17: Спогади учасників революційних подій 1905 і 1917 років на Конотопщині. - 35 арк.
13. ДАСО. Ф. П-9. Оп. 1. Спр. 18: Матеріали Істпарту Конотопського окружного КП(б)У у зв'язку зі святкуванням Х та ХІ річниць Жовтневої революції. - 7 арк.
14. ДАСО. Ф. П-9. Оп. 1. Спр. 19: Циркулярний лист Істпарту ЦК КП(б)У, лист Конотопського окружного КП(б)У райпарткомом у зв'язі зі святкуванням 25-річного ювілею П'язду РСДРП. - 5 арк.
15. ДАСО. Ф. П-9. Оп. 1. Спр. 20: Інформаційні листи Конотопського окружного партії на адресу Істпарту ЦК КП(б)У та Чернігівського губкому КП(б)У. - 8 арк.
16. ДАСО. Ф. П-9. Оп. 1. Спр. 21: Листи ЦК ВКП(б) про реорганізацію Істпарту ЦК та його підрозділів на місцях. Виписка із засідання оргбюро ЦК КП(б)У, листи та циркуляри ЦК КП(б)У з питань роботи Істпарту. - 28 арк.
17. *Зюзько В. І.* Конотоп / В. І. Зюзько, Є. Ю. Маленко, Л. Г. Марченко // *Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Сумська область / Ред. кол. тома: Макухін І. Я. (гол. редкол.), Гриченко І. Т. (заст. гол. редкол.), Долгін Г. С., Калітаєв К. Г., Кафтарян С. М., Козирев П. В., Косяк О. О., Малкієль С. В., Підопригора А. Я., Полохов В. М., Сахарова Н. Ф. (відп. секр. редкол.), Скрипник В. Д., Ступак Ю. П. АН УРСР. Інститут історії.* - К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. - С. 249-268.
18. *Комаренко Н. В.* Журнал «Літопис революції»: Історіографічний нарис / Н. В. Комаренко. - К.: Наукова думка, 1970. - 172 с.
19. Конотоп: хроника // *Летопись революции.* - 1927. - № 4 (25). - С. 250-251.
20. Конотопський краєзнавчий музей. Путівник / Уклад. І. В. Москальов, Г. В. Дерев'яно, М. В. Клименко. - Харків: Прапор, 1970. - 75 с.
21. Короткий показник літератури про революцію 1905 року на Україні / Склад. бібл. Інституту історії партії та Жовтн. рев. на Укр. При ЦК КП(б)У. - Харків: б. в., 1930. - 67 с.
22. Краеведные учреждения СССР: список обществ и кружков по изучению местного края, музеев и других краеведных организаций. - Л.: Центр. бюро краеведения, 1927. - VIII, 205 с.
23. *Лисий І. Е.* Погляд у минуле. Історія і культура Конотопщини / І. Е. Лисий. - Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2008. - 114 с.
24. М. И. 1905 г. на Конотопщине // *Летопись революции.* - 1926. - № 1 (16). - С. 201-202.
25. М. И. 1905 год на Полтавщине // *Летопись революции.* - 1926. - № 2 (17). - С. 212-213.
26. Невідоме розстріляне відродження. Антологія / Уклад. Ю. Винничук. - Харків: Фоліо, 2016. - 736 с.
27. Огняніков. Ще одного не стало / Огняніков // *Селянські вісті.* - 1926. - № 34. - С. 1.
28. Положение об истпартоделе окружного комитета КП(б)У // *Летопись революции.* - 1926. - № 5 (20). - С. 219-220.
29. Постановления Всеукраинского совещания истпартоделов // *Летопись революции.* - 1925. - № 2 (11). - С. 231-235.
30. Работа Истпарта ЦК КП(б)У за январь-октябрь 1925 года // *Летопись революции.* - 1925. - № 5-6 (14-15). - С. 327-331.
31. *Сагач О. М.* Діяльність центральної адміністративно-територіальної комісії при

- ВУЦВК щодо районування території УСРР у 20-х рр. XX ст. / О. М. Сагач // Сумська старовина. - 2017. - № 1. - С. 34-45.
32. Сарбей В. Г. Іспарти та їх місце в розвитку історичної науки на Україні / В. Г. Сарбей // Український історичний журнал. - 1967. - № 1. - С. 3-10.
33. 1905 год на Конотопщине: Сборник материалов и воспоминаний. - Конотоп: Б. и., 1925. - 82 с.
34. Фесенко М. Конотопська округа: Життя краєзнавчих організацій / М. Фесенко // Краєзнавство. - 1928. - № 6-10. - С. 70-71.
35. Цимбал Я. Неук, мерзавець і дельфін: антилегендарний Павло Тичина [Електронний ресурс] / Я. Цимбал. - Режим доступу: <http://litakcent.com/2016/10/20/neuk-merzavets-i-delfin-antylehendarnyj-pavlo-tychyna/>.
36. Щербаков В. Черниговщина накануне революции и в дооктябрьский период 1917 г. / В. Щербаков // Летопись революции. - 1927. - № 2 (23). - С. 31-68.

References

- Adamovich E. Vokrug raboty istpartotdelov / E. Adamovich // Letopis revolyutsii. - 1925. - № 5-6 (14-15). - S. 332-336.
- Alatortseva A. I. Sovetskaya istoricheskaya periodika. 1917 - seredina 1930-kh godov / A. I. Alatortseva. - M.: Nauka. 1989. - 259 s.
- Babko V. A. V gody podpolia: Rabocheye dvizheniye v Konotop v 1902-1920 gg. pod rukovodstvom bolshevistskoy organizatsii. - K.: Gospolitizdat USSR. 1950. - 168 s.
- Vseukrainskoye soveshchaniye zaveduyushchikh istpartotdelami // Letopis revolyutsii. - 1925. - № 2 (11). - S. 205-230.
- Vseukrainskoye soveshchaniye istpartov (Prodolzheniye) // Letopis revolyutsii. - 1925. - № 3 (12). - S. 224-237.
- Grishayev O. V. Istoricheskoye obrazovaniye i istoricheskaya nauka v SSSR v kontse 1920 - nachale 1930-kh godov / O. V. Grishayev // Nauchnyye vedomosti BelGU. Seriya: Istoriya. Politologiya. Ekonomika. Informatika. - 2014. - № 15(186). - Vyp. 31. - S. 144-151.
- Gromitskiy A. Istpartovskaya rabota na mestakh / A. Gromitskiy // Letopis revolyutsii. - 1926. - № 5 (20). - S. 211-217.
- Derzhavnyy arhiv Sums'koi' oblasti (DASO). F. P-9. Op. 1. Spr. 13: Tezy agitpropu CK KP(b)U u zv'jazku z 20-richchjam revoljucii' 1905 roku, materialy Konotops'kogo okruzhkomu partii' z pidgotovky svjatkuvannja Pershoi' rosijs'koi' revoljucii'. - 18 ark.
- DASO. F. P-9. Op. 1. Spr. 14: Korotkyj istorychnyj ogljad golovnyh Konotops'kyh majsteren' za period z 1917 roku. - 3 ark.
- DASO. F. P-9. Op. 1. Spr. 15: Protokoly zasidan' Konotops'koi' okruzhnoi' komisii' Istpartu, zasidannja kolegii' Istpartu Konotops'kogo okruzhkomu KP(b)U. - 21 ark.
- DASO. F. P-9. Op. 1. Spr. 16: Lysty Konotops'kogo okruzhkomu KP(b)U rajpartkomam ta partoseredkam z pytan' organizacii' roboty Istpartu. - 6 ark.
- DASO. F. P-9. Op. 1. Spr. 17: Spogady uchasnykiv revoljucijnyh podij 1905 i 1917 rokov na Konotopshhyni. - 35 ark.
- DASO. F. P-9. Op. 1. Spr. 18: Materialy Istpartku Konotops'kogo okruzhkomu KP(b)U u zv'jazku zi svjatkuvannja H ta HI richnyc' Zhovtnevoi' revoljucii'. - 7 ark.
- DASO. F. P-9. Op. 1. Spr. 19: Cyrkuljarnyj lyst Istpartu CK KP(b)U, lyst Konotops'kogo okruzhkomu KP(b)U rajpartkomam u zv'jazi zi svjatkuvannjam 25-richnogo juvileju II z' i'zdu RSDRP. - 5 ark.
- DASO. F. P-9. Op. 1. Spr. 20: Informacijni lysty Konotops'kogo okruzhkomu partii' na adresu Istpartu CK KP(b)U ta Chernigivs'kogo gubkomu KP(b)U. - 8 ark.
- DASO. F. P-9. Op. 1. Spr. 21: Lysty CK VKP(b) pro reorganizaciju Istpartu CK ta jogo pidrozdiliv na miscjah. Vypyska iz zasidannja orgbjuro CK KP(b)U, lysty ta cyrkuljary CK KP(b)U z pytan' roboty Istpartu. - 28 ark.
- Ziuzko V. I. Konotop / V. I. Ziuzko, Ye. Yu. Malenko, L. H. Marchenko // Istorija mist i sil Ukrainskoi RSR: V 26 t. Sumska oblast / Red. kol. toma: Makukhin I. Ya. (hol. redkol.), Hrychenko I. T. (zast. hol. redkol.), Dolhin H. S., Kalitaiev K. H., Kaftarian S. M., Kozyriev P. V., Kosiak O. O., Malkiel S. V., Pidopryhora A. Ya., Polokhov V. M., Sakharova N. F. (vidp. sekr. redkol.), Skrypnyk V. D., Stupak Yu. P. AN URSR. Instytut istorii. - K.: Holov. red. URE AN URSR, 1973. - S. 249-268.
- Komarenko N. V. Zhurnal «Litopys revoliutsii»: Istoriohrafichniy narys / N. V. Komarenko. - K.: Naukova dumka, 1970. - 172 s.
- Konotop: khronika // Letopis revolyutsii. - 1927. - № 4 (25). - S. 250-251.
- Konotopskyi kraieznavchyi muzei. Putivnyk / Uklad. I. V. Moskalov, H. V. Derevianko,

- M. V. Klymenko. - Kharkiv: Prapor, 1970. - 75 s.
21. Korotkyi pokazhchuk literatury pro revoliutsiiu 1905 roku na Ukraini / Sklad. bibl. Instytutu istorii partii ta Zhovtn. rev. na Ukr. Pry TsKKP(b)U. - Kharkiv: b. v., 1930. - 67 s.
22. Krayevednyye uchrezhdeniya SSSR: spisok obshchestv i kruzhkov po izucheniyu mestnogo kraya. muzeyev i drugikh krayevednykh organizatsiy. - L.: Tsentr. byuro krayevedeniya. 1927. - VIII. 205 s.
23. Lysyi I. E. Pohliad u mynule. Istoriia i kultura Konotopshchyny / I. E. Lysyi. - Sumy: VVP «Mriia-1» TOV, 2008. - 114 s.
24. M. I. 1905 g. na Konotopshchine // Letopis revolyutsii. - 1926. - № 1 (16). - S. 201-202.
25. M. I. 1905 god na Poltavshchine // Letopis revolyutsii. - 1926. - № 2 (17). - S. 212-213.
26. Nevidome rozstriliane vidrozhennia. Antolohiia / Uklad. Yu. Vynnychuk. - Kharkiv: Folio, 2016. - 736 s.
27. Ohnianikov. Shche odnoho ne stalo / Ohnianikov // Selianski visti. - 1926. - № 34. - S. 1.
28. Polozheniye ob istpartotdele okruzhnogo komiteta KP(b)U // Letopis revolyutsii. - 1926. - № 5 (20). - S. 219-220.
29. Postanovleniya Vseukrainskogo soveshchaniya istpartotdelov // Letopis revolyutsii. - 1925. - № 2 (11). - S. 231-235.
30. Rabota Istparta TsK KP(b)U za yanvar-oktyabr 1925 goda // Letopis revolyutsii. - 1925. - № 5-6 (14-15). - S. 327-331.
31. Sahach O. M. Diialnist tsentralnoi administratyvno-terytorialnoi komisii pry VUTsVK shchodo raionuvannia terytorii USRR u 20-kh rr. KhKh st. / O. M. Sahach // Sumska starovyna. - 2017. - № L. - S. 34-45.
32. Sarbei V. H. Istparty ta yikh mistse v rozvytku istorychnoi nauky na Ukraini / V. H. Sarbei // Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. - 1967. - № 1. - S. 3-10.
33. 1905 god na Konotopshchine: Sbornik materialov i vospominaniy. - Konotop: B. i., 1925. - 82 s.
34. Fesenko M. Konotopaska okruha: Zhyttia kraieznavchykh orhanizatsii / M. Fesenko // Kraieznavstvo. - 1928. - № 6-10. - S. 70-71.
35. Tsymbal Ya. Neuk, merzavets i delfin: antylehendarnyi Pavlo Tychyna [Elektronnyi resurs] / Ya. Tsymbal. - Rezhym dostupu: <http://litakcent.com/2016/10/20/neuk-merzavec-i-delfin-antylehendarnyi-pavlo-tychyna/>.
36. Щербаков В. Черниговщина накануне революции и в дооктябрьский период 1917 г. / В. Щербаков // Летопись революции. - 1927. - № 2 (23). - С. 31-68.

Кудинов Д. В.

доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры профессионального образования и менеджмента Сумского областного института последипломного педагогического образования.

ОЧЕРК ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОНОТОПСКОГО ИСПАРТА

Рассмотрены этапы истпартработы при Конотопском окружном комитете партии с момента зарождения Конотопской окружной комиссии Истпарт в августе 1925 г. до момента ликвидации Конотопского округа. Подчеркнут вклад конотопского Истпарт в формирование фактической базы данных прошлого социально-политических конфликтов начала XX в., Проанализированы особенности организации истпартработы в административном центре округа, качественный состав членов конотопского испартотдела, препятствия, мешавшие им плодотворно осуществлять научно-исследовательские задачи, дана характеристика сборнику «1905 на Конотопщине».

Ключевые слова: Истпарт, ЦК КП(б)У, Первая русская революция, Октябрьская революция, архив, музей революции, воспоминания.

Kudinov D. V.

Dr. (History), Associate Professor (Ukraine), Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education.

THE OUTLINE OF THE ACTIVITY OF THE KONOTOPISPART

The research of the activity of regional institutes is an essential part of national history study. In 1920s such institutions were represented by local units of the Commission on the History of Ukrainian Revolution and the Communist party of All-Ukrainian Central Executive Committee (Istpart). They focused on the advancement of the revolution movement in Ukraine, the course of events during the Russian Revolution of 1905 and the October Revolution (the

*processes of the later in Ukrainian historiography are investigated in the context of the development of Ukrainian National Democratic Revolution as Russian intervention), the activity of the left-wing political organizations, trade unions, the Communist party itself and its youth branch. This research specifies the essence of the activity of the Konotop Istpart. Firstly, the stages of the Istpart operation under the Konotop Regional Party Committee, from the origin of the Konotop Regional Commission of Istpart in August 1925 to the elimination of the Konotop district, are characterized. Secondly, the contribution of the Konotop Istpart to the formation of an actual database of the past of sociopolitical conflicts in the early twentieth century is emphasized. Thirdly, the peculiarities of Istpart operation in the administrative centre are analysed; the qualitative composition of Konotop Istpart division is estimated; the methods, which Konotop Istpart workers used are defined; the obstacles that prevented them from carrying out research work successfully are clarified. Finally, the collection *The 1905th in Konotopshchyna* is researched separately and the arguments of the reviewers against it are countered.*

Key words: *Istpart, the Central Committee of the Communist Party (Bolshevik) of Ukraine, the Russian Revolution of 1905, the October Revolution, archive, the museum of revolution, memoirs.*

Отримано 28.05.2017